

ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ДОГОВОРА ПО СЪГЛАСИЕ НА СТРАНИТЕ*

Захари Торманов

1. Общо понятие за прекратяване на договора

Понятието „прекратяване на договора” макар и да се използва в позитивното право не е с ясно дефинирано значение. Наложително е за целите на това изследване да се определи обхватът и съдържанието му. Езиковото значение на думата „прекратявам” е: *„Слагам край на нещо или преставам да върша нещо, преди то да е свършило или преди да съм го свършил”*¹. Следователно за прекратяване на договора можем да говорим когато той все още е действащ и прекратяването ще сложи край на действието му. Действието на договора се изразява в създаване на права и задължения за страните по него, които встъпват в правоотношение по между си. Договорът не само предизвиква възникването на правоотношението и първоначалните права и задължения на страните по него, но след това регулира в преобладаваща степен развитието на правоотношението.

Прекратяването на договора се предизвиква от различни юридически факти (фактически състави) в зависимост от различните хипотези и води до погасяване на възникналите от договора права и задължения, преди те да бъдат цялостно реализирани, както и до окончателно преустановяване на възможността за възникване на нови права и задължения от този договор. Прекратяване на договора може да бъде наречен съответният юридически факт (фактически състав) – споразумението за прекратяване, волеизявлението за отказ или отмятане, предизвестие за прекратяване и т.н., но в крайна сметка важен е не само юридическият факт сам по себе си, а правните последици, които той предизвиква. В този смисъл считам, че е в понятието прекратяване на договора трябва да се включат съответните юридически факти и техните правни последици.

Въз основа на казаното по-горе прекратяването на договора може да се дефинира така: **Прекратяването на договора представлява погасяване на възникналите от него права и задължения, преди те да бъдат цялостно**

¹ Вж. Андрейчин, Л. и колектив. Български тълковен речник. С.: Издателство „Наука и изкуство”, 1996, с. 735.

реализирани, и окончателно преустановяване на възможността за възникване на нови права и задължения от този договор. Тоест прекратяването на договора води до погасяване на вече възникнали права и задължения (за в бъдеще или с обратна сила), но освен това се прекратява и възможността за възникване на нови права и задължения от този договор. Прекратяването на договора в определен смисъл е антипод на сключването му – доколкото сключването на договора предизвиква правна обвързаност между страните, то прекратяването му прекъсва тази юридическа обвързаност.

Разбира се, трудно е да се даде достатъчно прецизно и същевременно пълно определение за институт, засягащ договора, като широко обхватно и разнообразно явление. Различна са проявленията на прекратяването на договора, различни са и предизвикващите това юридически факти, значителни специфики има и при различните видове договори. В този ред на мисли горното определение не претендира за пределна точност и всеобхватност, а служи като работна основа за изследването по-долу.

2. Прекратяване на договора по съгласие на страните.

Договорът може да бъде прекратен по съгласие на страните по него. Изрично в този смисъл е разпоредбата на чл. 20а, ал. 2 ЗЗД, която гласи, че *„Договорите могат да бъдат изменени, прекратени, разваляни или отменени само по взаимно съгласие на страните или на основания, предвидени в закона.“* Договорът се сключва за да бъде изпълнен и по този начин да бъдат удовлетворени интересите на страните по него. Изпълнението е най-естественото и желано от страните и от правния ред основание за прекратяване на действието на договора, като с изпълнението се погасяват правата и задълженията на страните една спрямо друга и се прекратява възникналото от договора правоотношение. След сключването на договора обаче могат да настъпят значителни промени в икономическата среда, в интересите на едната или на другата страна, в конкретните обстоятелства, които са обосנוвали нуждата от сключване и изпълнение на договора. Такава промяна може да наложи прекратяване на договора преди да е започнало изпълнението му или преди той да е изпълнен изцяло. Тъй като договорът е правно средство за реализиране на частния интерес на страните по него, то е оправдано правно политически на тях да се признае възможността да прекратят действието му преди още той да е изпълнен изцяло. Да,

задължителната сила на договора в отношенията между страните е водещо правило, изрично прогласено в ал. 1 на чл. 20а ЗЗД, но когато и двете страни са съгласни да се прекрати действието му, то няма основание правният ред да им откаже тази възможност. Прекратяването на договора по взаимно съгласие е предвидено още в отменения Закон за задълженията и договорите от 1892 г., където в чл. 28, ал. 2 се казва, че *„Те (договорите - бел. авт.) могат да бъдат отменени само по взаимно съгласие или по предвидените от закона причини“*. Прекратяването на договора по съгласие на страните се допуска изрично или по подразбиране в съвременните правни системи. Така с изричен текст това е посочено например във Френския, Португалския и Руския граждански кодекси². Прекратяването на договора по взаимно им съгласие е израз на договорната свобода на страните. В пределите, очертани от императивните норми на закона, страните могат свободно да сключват изменят или прекратяват договора (арг. от чл. 8 и чл. 9 ЗЗД). Всяка от страните има свободата: да сключи или да откаже сключването на договора; да предлага клаузи на договора; да предлага определени редакции на тези клаузи; да приеме или да не приеме предложените от другата страна клаузи или изменения на предложени клаузи. След като обаче договорът бъде сключен принципът за свободата на договаряне се замества от принципа за задължителната за страните сила на договора (арг. от 20а, ал. 1 ЗЗД). Страната по начало не може едностранно да изменя или прекратява договора, да отказва изпълнение по него, да изпълнява нещо различно от уговореното по естество или във времево, качествено или количествено отношение. Страната не може едностранно да се отклонява от предвиденото в договора, но такова отклонение е допустимо, когато е по съгласие на двете страни. Договорът може да бъде изменен, но и прекратен по тяхно общо съгласие.

Прекратяването по взаимно съгласие е вероятно най-безконфликтният способ за прекратяване действието на договорите. За да се проведе то страните трябва да постигнат съгласие за това помежду си. Следователно такова прекратяване съответства на волята и интереса и на двете страни.

3. Необходими общи предпоставки за прекратяване на договора по съгласие на страните

² Чл. 1134, ал. 2 ФГК, чл. 406, т. 1 ПКК, чл. 450, т. 1 ГКРФ.

Прекратяването на договора по съгласие на страните предполага наличие на предпоставки, които са общи за всички видове прекратяване на договора. Като общи могат да се изведат пред скоби следните три предпоставки: 1) наличие на сключен договор; 2) договорът да е действителен, т.е. той да не е нищожен; 3) действието на договора да не е прекратено и възникналите от него права и задължения да не са погасени изцяло.

3.1. Наличие на сключен договор

Първата обща предпоставка е да е налице сключен договор. Ако договорът още не е сключен, той не произвежда действие и не може да бъде прекратен. При непълен фактически състав по сключването на договора, ако страните се споразумеят за прекратяване му това ще демонстрира воля по-скоро за прекратяване на процедурата по преговори за сключване на договора. Интересна, но с малка практическа тежест е хипотезата, при която преговорните отношения за сключването на договор са уредени с договор между преговарящите страни. Такъв подготвителен договор³ обикновено се сключва за да уреди процедурата по преговорите когато те се водят за сключване на сложен и с голям интерес договор. Разбира се, на общо основание подготвителния договор може да бъде прекратен от страните по взаимно съгласие, но това не е прекратяване на все още неключения да го наречем условно основен договор.

Възможна е и друга хипотеза – страните да смятат, че са сключили договор, несъзнавайки, че фактическият състав е непълен, и да желаят прекратяването му. И в този случай обаче не можем да говорим за прекратяване на договора, тъй като за това е необходимо да има сключен договор, който е създавал права и задължения за страните, и тези права и задължения да не са погасени или да не са погасени изцяло. В

³ В българското позитивно право има една разпоредба относно подготвителния договор – чл. 66 ТЗ, който урежда възможността за сключване на подготвителен договор за учредяване на дружество и отговорността за неизпълнение на задълженията по него. Подготвителния договор има организационен характер и за разлика от предварителния договор не създава задължение за сключване на окончателен договор, а само регламентира провеждането на преговорите, извършването на необходимите подготвителни действия, подготовката на проекта за договора, осигуряването на експертно съдействие, разпределянето на разноските, задължение за страните за добросъвестно водене на преговорите и др. За подготвителния договор вж.: Стойчев, Кр. Преговори за сключване на договор и преддоговорна отговорност. С.: Сиби, 2007, с. 178 и сл.; Герджиков, О. Коментар на Търговския закон. Книга първа. С.: Алиена Дочев – 55, 1991, с. 219; Торманов, З. Договорът. Практическо ръководство за търговски и граждански договори. С.: Сиби, 2012, с. 85, 215.

разглежданата хипотеза не е налице произвел действие договор независимо от субективните представи на страните.

3.2. Договорът да е действителен

Втората предпоставка е договорът да е действителен, т.е. да не е нищожен⁴. Ако договорът е нищожен, той изначално не поражда желаното от страните правно действие, не поражда целените права и задължения. Следователно след като не поражда действие, той не може да бъде прекратяван. Основанията за нищожност са посочени в чл. 26 ЗЗД. В отделни нормативни актове могат да се уредят и други основания за нищожност на съответните договори. Нищожният договор не може да бъде saniран (да бъдат премахнати правните последици вследствие на порока му) дори когато страните, съответно засегната страна изрично желае това. При нищожност на договора сключването му и/или неговото съдържание страда от толкова тежък порок, че правният ред не може да признае юридическа сила на такъв договор и не може да търпи и гарантира възникването на права и задължения от него. Нищожността е уредена императивно в обществен интерес и страните не могат да ѝ повлияят. Нищожността на договора може да бъде прогласена по установителен или инцидентен установителен иск, но съдебното решение не създава ново правно положение, а само констатира съществуващо вече положение. Не е прецизно да се твърди, че нищожният договор не поражда никакви правни последици – такива свързани с нищожността възникват, но нищожният договор не поражда желаните от страните и характерни за съответния вид договор правни последици. Тъй като по дадената в т. 1 дефиниция прекратяването на договора води до погасяване на правата и задълженията по него и прекратява възможността за възникване на нови права и задължения, то при нищожен договор, поради липса на такива права и задължения и на възможност да се породят, не може да говорим за прекратяването му. Не може да се прекрати нещо, което не е възникнало и не може да възникне. Ако страните сключат нов договор макар и с идентичен предмет и съдържание и не допуснат

⁴ В българското право и доктрина под недействителност на договора се разбира и нищожност и унищожаемост. В тази връзка са необходими отграничения, тъй като последиците от сключване на нищожен или унищожаем договор са различни.

съответния порок⁵, то този нов договор ще породи действие и евентуално ще може да бъде прекратяван. Нищожността на отделни уговорки (клаузи) на договора, поначало не води до нищожност на целия договор, ако те могат да бъдат заместени от повелителни правила на закона или изследвайки волята на страните може да се заключи, че те биха сключили договора и без съответната засегната от порок уговорка⁶ (арг. от чл. 26, ал. 4 ЗЗД).

Унищожаемият договор поражда действие и може да бъде прекратяван по взаимно съгласие на страните. Ако обаче засегната страна поиска унищожаването му и съдът постанови решение за това, то договърът се счита за унищожен с обратна сила и след този момент на практика се приравнява на нищожен договор⁷. Следователно след влизане в сила на съдебното решение за унищожаване на договора, той не може да бъде прекратяван. Основанията за унищожаемост на договора произтичат от наличие на порок във волята на една от страните. Тъй като институтът на унищожаването на договора е създаден, за да защити интереса на страната, чиято воля е засегната от порок, то правният ред допуска тази страна да потвърди договора⁸ (да го санира). Потвърждаването може да се извърши по два начина: 1) с писмен акт, в който трябва да се посочи основанието за унищожаемостта; или 2) чрез доброволно цялостно или частично изпълнение на договора. Във вторият случай изпълнението представлява конклюдентно действие, чрез което страната, която има право да иска унищожаването, недвусмислено демонстрира волята си да се откаже от това право. И при двата варианта е необходимо страната да съзнава порока във волята си - да знае за него. Знаенето на порока лесно се установява при първия вариант на потвърждаване, тъй като изходящият от страната писмен акт трябва да

⁵ Разбира се, когато порокът може да бъде отстранен – например като се спази изискваната от закона форма. Възможно е порокът да не може да бъде отстранен – например предмет на договора е извършването на престъпно деяние срещу възнаграждение.

⁶ Може да се предположи, че страните биха сключили договора и без съответната уговорка, ако тя не е твърде съществена от гледна точка на техния интерес.

⁷ Относно последиците при осъществено унищожение на сделките вж. Малчев, М. Унищожаемост на гражданскоправните сделки. С.: Сиела, 2010, с. 223 и сл.

⁸ По изрично разпореждане на закона не може да се потвърждава договор, който е унищожаем поради крайна нужда (чл. 35, ал. 3 ЗЗД). Вероятно съображенията на законодателя са, че състоянието на крайна нужда (за разлика от останалите основание за нищожност) обикновено се съзнава от засегната страна още при сключване на договора и това състояние е твърде възможно да е продължило и към момента на потвърждаването. Освен това унищожаването на договора поради крайна нужда съдържа и други особености, които до голяма степен компенсират невъзможността за саниране: съдът може да унищожи договора изцяло, но и да го унищожи само за в бъдеще; унищожение не се допуска, ако другата страна предложи да отстрани ощетяването; правото да се иска унищожение поради крайна нужда се погасява с по-кратка едногодишна давност, като срокът на давността тече от сключването на договора.

съдържа посочване на основанието за унищожаемост⁹. Когато санирането на договора е вследствие на пълно или частично изпълнение, то знаенето на основанието за унищожаемост подлежи на доказване. Потвърждаването на договора по описаните по-горе начини окончателно прекратява възможността за унищожаването му. Следователно санираният договор може да бъде прекратяван по взаимно съгласие на страните или по друг предвиден от тях или от закона начин. Когато санирането е вследствие на пълно изпълнение на всички задължения на съответната страна и другата страна също е изпълнила договора, то той и възникналото от него правоотношение ще са прекратени с изпълнение и след този момент не е възможно (отделно от това е и безсмислено) договорът да се прекратява по взаимно съгласие на страните.

Заслужава анализ въпросът как следва да се третира случаят, при който страните по взаимно съгласие са прекратили за в бъдеще унищожаем договор, който договор до този момент не е саниран, но и не е поискано унищожаването му от страната, чиято воля е засегната от порок. Унищожаемият договор поражда действие и няма пречка да бъде прекратен по взаимно съгласие. Какво ще стане обаче ако страната, която има право на това, поиска унищожаването на договора след като той вече е прекратен. Тази хипотеза поставя проблеми¹⁰. Дали страната, която иска унищожаването на договора, когато той е прекратен с нейно съгласие, има правен интерес от това. По мое мнение тя може да обоснове такъв интерес, защото унищожаването на договора има обратно действие, а прекратяването му обикновено има действие за в бъдеще. Тоест възможно е до прекратяването на договора страните да са престирали частично или дори някоя от тях да е престирала изцяло. В споразумението за прекратяване на договора страните може да са уговорили как ще финализират отношенията помежду си и да са предвидили задължения, които трябва да се изпълнят, както и как ще се процедира с вече престираното. Накратко, за съответната страна може да е по-благоприятно да унищожи договора с обратна сила, вместо да претърпи уговорените последици от прекратяването му по взаимно съгласие.

⁹ Хипотетично е възможно писменото изявление за потвърждаване също да е нищожно или унищожавемо.

¹⁰ Другите хипотези (да ги наречем противоположни, крайни) са ясни, ако договорът е унищожен, то той не съществува на практика и не може да бъде прекратяван, ако договорът е саниран, то той по нищо не се отличава от кой да е друг договор и може да бъде прекратяван по взаимно съгласие.

Не е лишено от смисъл съждението дали съглашението за прекратяване на договора по взаимно съгласие не съдържа имплицитно волята на съответната страна да санира унищожаемия договор. Прочитът на относимата към санирането норма на чл. 35 ЗЗД показва, че потвърждаването, в първия заложен в нормата вариант трябва да е с писмен акт, в който е посочено основанието за унищожаемостта. Следователно, ако споразумението за прекратяване на договора е писмено и в него изрично е посочено основанието за унищожаемост, то ще удовлетвори изискването на чл. 35, ал. 1 ЗЗД и договорът ще е саниран и прекратен. Няма основание правният ред да откаже това на страните. Всъщност те извън съдебно, съзнавайки наличието на порок при сключването на договора, доброволно уреждат отношенията помежду си¹¹. Другата възможност е да се приеме, че самото сключване на споразумение за прекратяване демонстрира воля за саниране на договора, защото прекратяването предполага действителен договор. Аргумент в тази посока може да се търси и във втората алинея на чл. 35 ЗЗД, където изпълнението при знаене на порока, като конклюдентно действие, се приема, че недвусмислено афишира волята на страната да санира договора. В доктрината е изразено мнение, че в чл. 35, ал. 2 ЗЗД посочването на изпълнението като конклюдентно действие е примерно и не изчерпва възможните конклюдентни действия, демонстриращи воля за саниране на договора¹². Такова виждане, макар и оправдано от правно политическа гледна точка, не може да се възприеме безрезервно. Езиковата редакция на ал. 2 на чл. 35 ЗЗД по никакъв начин не предполага примерно посочване. Освен това материята за недействителността на сделките е императивно уредена и е съмнителна възможността за такова корективно или разширително тълкуване на нормата.

По мое мнение, ако след прекратяване на договора по взаимно съгласие засегнатата от порока страна поиска унищожаването му, то съдът следва да го постанови (разбира се, при наличие на предпоставките за унищожаемост), освен ако в споразумението за прекратяване е посочено основанието за унищожаемост и от него може да се извлече воля за саниране на договора. Не може априори да се приеме, че

¹¹ Казаното не означава, че обосновавам възможност за извънсъдебно унищожаване на договора (такава възможност позитивното ни право не допуска), а че считам за допустимо с един и същ писмен акт (споразумението за прекратяване на договора) договорът да се санира (по волята на засегнатата страна) и едновременно с това да се прекрати с уговорените между страните последици.

¹² Вж. Малчев, М. Цит. съч., 260-262.

споразумението за прекратяване на договора съдържа воля за санирането му, т.е. за отказ на съответната страна от правото да иска унищожаването му.

2.3. Договорът да не е прекратен

Третата предпоставка, за да е възможно прекратяване на договора е договорът да не е прекратен преди това, т.е. да не са погасени изцяло правата и задълженията по него, независимо от основанията за това. В широкия смисъл на думата договорът се прекратява, т.е. се преустановява действието му, на различни основания. Договорът например може да бъде развален (при неизпълнение на двустранен договор); договорът може да бъде едностранно прекратен на основания предвидени в него или в закона; правата и задълженията по него могат да се погасят поради концентрирането им в едно и също лице; договор, сключен при наличие на порок на волята на една от страните може да бъде унищожен с обратна сила и т.н. В дадените примери, които не изчерпват основанията за погасяване на действието на договора, договорът не може да бъде прекратен по взаимно съгласие, защото той вече е изчерпил юридическата си сила и не поражда действие. Не може да бъде прекратяван договор, който вече няма и не може да породи действие.

След анализа на общите предпоставки за прекратяване на договора заслужават внимание още няколко въпроса. Единият от тях е може ли да се прекратява договор по взаимно съгласие на страните, ако между тях има предхождаща уговорка за противното, т.е. страните в самия договор или в последваща договореност са забранили прекратяването му. Такава забрана не може да препятства прекратяване на договора по взаимно съгласие. Поначало договорът трябва да бъде изпълняван такъв какъвто е. Поотделно никоя страна не може да внася изменения в него и на още по-голямо основание не може да го прекратяват. Взаимната съгласувана воля на страните обаче ги прави пълни господари на договора и възникналото от него правоотношение. Те могат да го изменят и прекратяват, дори преди това да имат уговорка за противното. Страната не може да създава задължение или забрана за самата себе си, а във властта на другата страна е да я освободи от вече поето задължение. Следователно когато и двете страни изрично изявяват воля да прекратят договора, те дерогират предходната си уговорка, която не допуска това. Договорът е инструмент за реализация и защита на частния интерес и когато носителите на този интерес –

страните по договора преценят, че не желаят продължаването на действието му, то не е оправдано правният ред да не зачете волята им.

Възможна е забрана от публичен ред за прекратяване на договора по взаимно съгласие, наложена в защита на трети лица, оборота, обществения интерес. Такава забрана обаче трябва да е установена с нормативен акт и с оглед значението на договорната свобода за пазарната икономика, по мое мнение, този нормативен акт не трябва да е йерархически с по-ниска сила от закон.

Прекратяване на договора по взаимно съгласие на страните няма да е допустимо и в случая, когато договорът е сключен в полза на трето лице и то е заявило на някоя от страните, че приема и ще се ползва от уговорката в негова полза. Съгласно чл. 22, ал. 1, изр. 2 ЗЗД след такова изявление на третото лице уговорката в негова полза не може да се отменя. Прекратяване на договора по волята на страните на практика ще означава недопустима отмяна на уговорката в полза на третото лице. Третото лице придобива самостоятелно вземане към обещаателя и не може със споразумението за прекратяване, в което третото лице не участва, това вземане да бъде погасено. Ако уговарящия си е запазил правото да отменя уговорката в полза на третото лице, тогава ще е възможно договорът да бъде прекратен със споразумение между уговарящия и обещаателя. Няма пречка договор в полза на трето лице да се прекрати по споразумение на страните, преди третото лице да заяви, че ще се ползва от уговорката, както и ако заяви, че няма да се ползва от нея. В първия случай по аргумент за противното от чл. 22, ал. 1, изр. 2 ЗЗД до заявлението на третото лице, че ще се ползва от уговорката, тя може да се отменя. Споразумението за прекратяване на договора имплицитно съдържа воля за отмяна на уговорката в полза на третото лице, дори това да не е изрично изразено. Във втория случай третото лице изрично се отказва от правото (вземането) си и пречката за прекратяване на договора по взаимно съгласие на сключилите го страни няма. И на последно място договорът в полза на трето лице може да бъде прекратен със споразумение между страните, ако третото лице изяви съгласие за това. Това съгласие може да бъде дадено и след като третото лице е заявило, че ще се ползва от уговорката в негова полза, и също ще представлява отказ от вече възникнало право, който е напълно допустим.

Да обобщим, договор в полза на трето лице може да се прекрати по взаимно съгласие на страните в следните случаи: 1) преди третото лице да заяви, че ще се ползва от уговорката; 2) ако уговарящият си е запазил правото да отмени уговорката в полза на третото лице; 3) при отказ на третото лице да се ползва от уговорката в

негова полза; 4) след като третото лице е заявило, че ще се ползва от уговорката - ако даде съгласие за прекратяване на договора.

Друг въпрос който заслужава внимание е как се прекратява договор по взаимно съгласие, когато едната страна се състои от няколко лица. За сключването на такъв договор трябва съгласието на всички тях. Задълженията на множеството участници на съответната страна може да са солидарно или разделно поети, съответно отговорността за изпълнението/неизпълнението им да е солидарна или разделна. За прекратяване на договора по взаимно съгласие на страните трябва съгласието на всички участници на съответната страна. Когато е необходимо споразумението за прекратяване да е писмено, то трябва да е подписано от всички участници на съответната страна и от другата страна.

Прекратяването на договора, както беше дефинирано в изложението до тук, означава прекратяване на всички възникнали от договора права и задължения и преустановяване на възможността за възникване на нови такива от него. Погасяването на отделни задължения, независимо от основанията за това, или погасяването на задължението/та само на едно лице от съответната страна не прекратява договора като цяло. На практика обаче е възможно насрещната страна да сключи споразумение за прекратяване на договора само с едно от участващите на другата страна лица. Какъв ще е ефектът на такова споразумение? Отговорът на въпроса изисква анализ на множеството възможни хипотези. На първо място е важно да се изясни дали няколкото участници на едната страна са поели задълженията по договора солидарно или разделно. Относно възникването на солидарност гражданското и търговското право дават различни разрешения. В гражданското право солидарност е налице само когато изрично е уговорена в договора или изрично е предвидена в закона (чл. 121 ЗЗД). В търговското право, когато при сключване на търговска сделка няколко лица поемат общо задължение те се смятат за солидарни длъжници, освен ако от сделката не следва нещо друго (чл. 304 ТЗ). Тоест когато няколко лица са страна по договор в търговското право принципът е, че са солидарни длъжници, а в гражданското право, че не е налице солидарност между тях и те отговарят разделно. И в двата случая изрично може да се уговори обратното, т.е. по търговския договор, че не отговарят солидарно, а по гражданския договор, че поемат задълженията солидарно.

Да разгледаме първо случаите, при които е налице солидарност и споразумение за прекратяване на договора е сключено само с едно от лицата. Необходимо е да се тълкува волята на страните по това споразумение. В два случая

може да се постигне цялостно прекратяване на договора, макар споразумението да е сключено само с едно от солидарно задължените лица. Предпоставка за такъв резултат и в двата случая е насрещната страна да е изпълнила всичките си задължения по договора, а да са налице само неизпълнени задължения от страната с множество участници¹³. При наличието на тази предпоставка споразумението за прекратяване на договора, сключено само с един солидарен длъжник, ще доведе до прекратяване на договора, когато: 1) по естеството си представлява опрощаване на задължението на съответния солидарен длъжник; или 2) е част от споразумение за новация, като и при двата случая трябва кредиторът да не е запазил изрично правата си срещу останалите солидарни длъжници (арг. от чл. 124, ал. 1 и ал. 2, изр. 1 ЗЗД). В тези два случая дългът се погасява спрямо всички солидарни длъжници и предвид изложената по-горе предпоставка, а именно липса на задължения за насрещната страна, договорът ще е прекратен спрямо всички. Ако обаче насрещната страна-кредитор изрично е запазила правата си срещу останалите солидарни длъжници, то договорът не се прекратява. Все пак в случая с опрощаването дългът се намалява с частта на длъжника, с който е сключено споразумение за прекратяване, с което му се опрощава дългът.

Когато задълженията на насрещната страна са изцяло изпълнени, споразумение, сключено само с един от солидарните длъжници, с което дългът се погасява, чрез даване вместо изпълнение или чрез прихващане, също ще доведе до прекратяване на договора. Такова прекратяване обаче представлява по скоро прекратяване на договора и на правоотношението поради изпълнение, а не прекратяване на действащ договор по взаимно съгласие на страните.

В разгледаните по-горе хипотези на споразумение само с един от множеството участници на едната страна не е налице в чист вид прекратяване на договора по взаимно съгласие на страните. За такова прекратяване е необходимо съгласието на всички участници и от двете страни по договора (възможно е и двете страни да са с множество участници). Макар да се постига сходен правен резултат, той е последица не само от споразумението за прекратяване, а и от други факти и обстоятелства – наличие на солидарност, опрощаване, новация, прихващане, даване вместо изпълнение. Тези хипотези са разгледани за изчерпателност, предвид възможността да възникнат в практиката.

¹³ Ако и двете страни са изпълнили всичките си задължения, то договорът ще е вече прекратен поради изпълнение и последващо споразумение за прекратяване няма да произведе ефект, поради липса на предмет.

Когато макар и с множество участници на едната страна по договора, те са поели задълженията разделно¹⁴, споразумението, сключено само с някой или някои (не всички) от участниците, няма да доведе до прекратяване на договора като цяло. Такова споразумение може да погаси дълга на съответния участник, но договорът ще остане да действа спрямо другите участници.

И на последно място, тъй като при двустранните договори всяка от страните е и кредитор и длъжник, то и страната с множество участници има вземания (относителни субективни права) към насрещната страна. Тези вземания не могат да се погасят само по волята на един от участниците на страната-кредитор, а прекратяването на договора предполага погасяване на тези права. Следователно в тези случаи, при наличие на непогасени вземания за страната с множество участници, договорът не може да се прекрати само по волята на един от тези участници. Той не може да се разпорежи с вземането или частта от вземането на останалите участници.

3. Фактически състав и ред за прекратяването на договора по съгласие на страните

Прекратяването на договора по взаимно съгласие се извършва с последващо споразумение между страните по един сключен и действителен договор, като със споразумението те изразяват съпадащата им воля действието на договора да се прекрати. Това споразумение представлява договор за прекратяване на договора. Съгласно чл. 20а, ал. 2 ЗЗД *„Договорите могат да бъдат ...прекратени ... само по взаимно съгласие на страните или на основания, предвидени в закона.“*, а съгласно чл. 8 ЗЗД *„договорът е съглашение, за да се създаде, уреди или **унищожи** (подч. от авт.) една правна връзка между тях“*. Когато правната връзка между страните е възникнала от сключен между тях договор, под унищожаване на тази правна връзка¹⁵ съгласно текста на чл. 8 ЗЗД следва да се разбира прекратяване на договора. Неточната редакция на чл. 8 ЗЗД с употребата на думата „унищожи“ с основание е

¹⁴ В гражданското право разделната отговорност е правило, а в търговското право при множество участници на една страна по търговски договор разделната им отговорност трябва изрично да е уговорена, предвид презумпцията за солидарност съгласно чл. 304 ТЗ.

¹⁵ Между две страни може да възникне правна обвързаност (правна връзка) не само когато сключат договор (макар това да е най-честия случай), но и при проявление на други юридически факти (деликт, неоснователно обогатяване, водене на чужда работа без натоварване и т.н.).

подлагана на критика в правната доктрина.¹⁶ Ясно е, че законодателят под унищожени няма предвид унищожаване на договора по смисъла на чл. 27 и сл. ЗЗД. При наличие на порок във волята на една от страните по договора, тя може да поиска унищожаването му, но това става по съдебен ред и представлява едностранно упражняване на потестативно право от тази страна¹⁷. За упражняването му не е необходимо съгласие на двете страни и то не може да се упражни извънсъдебно.

Споразумението за прекратяване на договора, което както беше посочено е договор¹⁸, с предмет прекратяване действието на съответния предходен договор, представлява нов юридически факт – двустранна правна сделка, преките последиците от който са прекратяване на възникналата от основния договор правна връзка (правоотношение). Споразумението¹⁹ за прекратяване на договора се сключва като всеки договор, чрез отправяне на оферта (предложение) и приемането на офертата от другата страна. Тъй като механизмът за сключване на такова споразумение почти не съдържа особености в сравнение с общите положения, уреждащи сключването на договор, не смятам подробно да го разглеждам²⁰

Офертата трябва да съдържа недвусмислено изявление от страната, която я отправя, че желае прекратяването на сключения преди това договор. В офертата могат да се предложат и уговорки, уреждащи финализирането на отношенията по прекратения договор, т.е. предложение как страните да уредят правните последици от прекратяването на договора. Минималното съдържание на офертата обаче трябва да включва недвусмислено предложение за прекратяване на договора. Точната езикова формулировка не е от съществено значение, ако от нея може да се установи недвусмислена воля за прекратяване на договора. Това може да стане с употребата на изрази като: прекратяване на договора, прекратяване действието на договора,

¹⁶ Вж. Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. С.: Сиби, 2010, с. 71.

¹⁷ Вж. Павлова, М. Гражданско право. Обща част, том втори. С.: Софи-Р, 1996, с. 126.

¹⁸ Така Голева, П. Облигационно право. С.: Феня, 2006, с. 88.

¹⁹ По-нататък договорът за прекратяване на основния договор ще бъде наричан споразумение, както най-често се назовава в практиката. Нашето право не познава разграничение на двустранните волеизявления, предизвикващи правни последици, на договори и съглашения, така че може да се приеме, че всяко споразумение, което представлява съответствие между насрещни волеизявления на две страни и е насочено към предизвикване на частно правни последици, е договор.

²⁰ Сключването на договор е коментирано подробно във всеки курс по облигационно право. Вж.: Калайджиев, А. Цит. съч., 73-102; Кожухаров, А. Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. Книга първа. С.: Софи-Р, 1992, 38-51; Голева, П. Цит. съч., 35-37; Марков, М. Облигационно право. Помагало. С.: Сиби, 2004, 59-63.

прекръпяване на договорните отношения, прекръпяване на договорното правоотношение и др. под. Освен това трябва да личи, че се прави предложение за прекръпяване на договора по взаимно съгласие, което предложение трябва да бъде прието или отхвърлено от другата страна, а не едностранно волеизявление за прекръпяване на договора. Такова уточнение е особено необходимо, когато страната, която отправя предложението, може да прекрати договора и едностранно, вследствие на изрична уговорка в него или на основание предвидена в закона възможност за това. Твърде е вероятно да има разлика в правните последици при едностранно прекръпяване на договора и при прекръпяването му по взаимно съгласие. Следователно трябва да е ясно дали съответната страна упражнява свое потестативно право, като отправя адресирано едностранно волеизявление или прави предложение (оферта) за прекръпяване на договора по взаимно съгласие. И до като последиците от едностранното волеизявление обикновено настъпват с получаването му от другата страна, то последиците на прекръпяването по взаимно съгласие настъпват ако и след като другата страна приеме предложението и това приемане достигне до предложителя.

Офертата за прекръпяване на договора трябва да е адресирана до другата страна по договора. Предложението направено на присъстващ губи силата си, ако не бъде прието незабавно (чл. 13, ал. 3 ЗЗД). Като направено на присъстващ се смята предложение, което веднага и непосредствено може да бъде възприето от другата страна. Това е възможно не само, когато лицата са на едно и също място, но и когато предложението е отправено в телефонен разговор или чрез видеоконферентна връзка. Би следвало да се третира като направено на присъстващ и предложение – писмено или устно, което се възприема веднага от насрещната страна – например направено по Скайп или друга подобна платформа за комуникация в реално време.

Офертата за прекръпяване на договора, направена на неприсъстващо лице, ще обвързва предложителя я страна за посочения в нея срок или за времето, което обикновено е необходимо за да бъде преценена от другата страна и да пристигне приемането (чл. 13, ал. 1 и 3 ЗЗД).

Със сключването на споразумението за прекръпяване на договора възникват правните му последици, а именно прекръпяване на действието на договора, съответно погасяване на възникналите от него права и задължения, и прекръпяване на възможността за възникване на нови права и задължения от този договор.

** Статията е публикувана за първи път в сп. Търговско и облигационно право, 2013, № 2*